

HÉTKÖZNAPI HÁBORÚ

Hess András tér, Buda, 1945

Forrás: Fortepan/Archiv für Zeitgeschichte ETH Zürich/Agnes Hirschi

GIDÓ CSABA

A HELYI KÖZIGAZGATÁS ÉS A HADSEREG KAPCSOLATA UDVARHELY VÁRMEGYE TERÜLETÉN 1916–1917-BEN¹

Az 1916-os román betörés² Székelyföld történetének egyik meghatározó pillanata, amikor megrendült a székely közösség hite a saját hadseregében, közigazgatási és vallási vezetőiben. Ugyanakkor a közösség tagjai egymásban is csalódtak, hiszen gyakran előfordult az, hogy a zűrzavaros események forgatagában a helybéli lakosok, a szomszédok fosztották ki az elmenekült személyek vagyonát. A tanulmány Udvarhely vármegye esetében vizsgálja az osztrák–magyar hadsereg alakulatai, illetve a helyi közigazgatás és a lakosság közti kapcsolatot a román betörés, valamint az azt követő hónapok időszakában.

A román betörés

1916. augusztus 28-án délelőtt 9 óra 30 perckor távirat érkezett a székelyudvarhelyi alispáni hivatalba, amelyben Betegh Miklós erdélyi kormánybiztos arról értesítette a helyi közigazgatást, hogy a váratlan román támadás következtében a két szomszédos határmenti vármegyét, Csíkot és Háromszéket ki kell üríteni, a menekülő lakosság pedig – mivel a román csapatok már Brassó közelében járnak – Udvarhely

¹ A tanulmány alapját képező kutatás az MTA Domus Szülőföld Program által (87/27/2022 HTMT) nyújtott támogatás segítségével valósult meg.

² 1914–1916 között Románia semleges volt, a békés hátországnak számító Erdélyben pedig kis létszámú hadsereg állomásozott. 1916. augusztus 17-én Románia a bukaresti titkos szerződéssel csatlakozott az antanthoz, és tíz nap múlva, augusztus 27-én este támadást intézett az Osztrák–Magyar Monarchia ellen. A román hadseregnek október 3-ig sikerült Székelyföld nagyrészt elfoglalnia. Az osztrák–magyar és a német hadsereg sikeresen megállította a román előnyomulást a nagyszebeni (szeptember 30.) és a bekecsi (október 2–5.) csatákban. A román hadsereget 1916. október 15-ig sikerült kiszorítani Erdély területéről, csak egy-két határmenti település maradt az orosz–román csapatok ellenőrzése alatt. Az elmúlt időszakban több történeti munka, tanulmány jelent meg az 1916-os román betörés székelyföldi eseményeiről. Lásd például Csikány Tamás: Székelyföld mint hadszíntér. In: *Székelyföld története*. III. kötet. Szerk. Bárdi Nándor – Pál Judit. Székelyudvarhely, 2016, 375–383.; Gidó Csaba – Márk Attila – Pál János: „*El a hontalanságba ...*”. Az 1916-os román betörés története az unitárius egyházi forrásokban. Csíkszereda, 2018; Koszta István: *A Nagy Háború Erdélyben, 1916. augusztus – 1917. január*. Csíkszereda 2020; *Székelyföld és a Nagy Háború. Tanulmánykötet az első világháború centenáriuma alkalmából*. Szerk. Orbán Zsolt. Csíkszereda, 2018. A *Székelyföld* című, Csíkszeredában havonta megjelenő folyóirat 2016. augusztusi számában Benkő Levente, Garda Dezső, Gottfried Barna, Lukács Bence Ákos, Mihály János és Nagy József tollából jelentek meg írások az 1916-os székelyföldi eseményekről.

vármegye területén fog keresztülhaladni.³ Csík vármegye alispánja táviratban kérte Sebesi János udvarhelyi alispánt, hogy segítse a menekülteket fuvarosok kirendelésével és élelmiszer biztosításával.⁴ Betegh Miklós kormánybiztos rendeletben bízta meg az udvarhelyi közigazgatási hatóságokat, hogy a menekültek közül a 17–55 év közti férfiakat válogassák ki és vonulassák be a katonasághoz, a felmentéseket pedig vizsgálják felül.⁵ Nem tudjuk, a kormánybiztos rendeletének milyen hatása volt, illetve mennyire eredményesen tudták ezt a helyi tisztviselők végrehajtani akkor, amikor a kiűritési parancs két nap múlva elérte Udvarhely vármegyét is.

1916. augusztus 30-án a vármegye alispánja jelezte a járások vezetőinek és a székelyudvarhelyi polgármesternek, hogy a vármegye lakosságát és marhaállományát lehetőség szerint ki kell üríteni. A tervezett kiűritési célirány Békés és Jász-Nagykun-Szolnok vármegye volt a Tövis–Arad vonalon keresztül. A szarvasmarhákat a Maroson túlra kellett hajtani Erdőszentgyörgyön át.⁶

Az alispán kérte a főszolgabírókat és a jegyzőket, hogy a kiűritést pánikmentesen hajtsák végre, mert még nincs közvetlen veszély, sőt „*hadseregünk az ellenséget úgy Csikmegyében, mint Predeálnál és Nagyszebennél visszaszorította*”.⁷ A román hadsereg előrenyomulása azonban hamarosan rácaffolt az udvarhelyi alispán optimizmusára, hiszen szeptember 13-ra megközelítették Udvarhely vármegye területét. A hadvezetőség újabb kiűritési parancsot adott ki, hogy szeptember 16-ig mindenki hagyja el otthonát, az állatállományt pedig hajtsák a Maros bal partjára. Udvarhely vármegye közigazgatásának még helyben lévő tisztviselői Sebesi János alispán vezetésével 1916. szeptember 16-án Székelyudvarhelyről Székelykeresztúrra helyezték át székhelyüket,⁸ majd innen a román hadsereg előrenyomulása következtében szeptember 30-án a Székelykeresztúrhoz közeli Gagyba, október 1-én Szentdemeterre, végül október 2-án Balavásárra menekültek.⁹

A román hadsereg szeptember 15-én tört be a vármegye területére. A visszavonuló osztrák–magyar katonai alakulatok csak lassítani tudták az ellenség előrenyomulását, sok esetben rendezetlenül vonultak vissza. A különböző felekezetekhez tartozó lelkészek jelentéseiből kitűnik, hogy a visszavonuló katonák egyes esetekben ellenséges területként kezelték a székely településeket. A székelyderzsi lelkész

³ RNL HMH UvmLA [Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatala (*Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Harghita*), 43. fond, Udvarhely vármegye Levéltára. Alispáni iratok, 18. lelt. sz.], 6723/1916.

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ RNL HMH UvmLA, 6814/1916.

⁷ Uo.

⁸ RNL HMH UvmLA, 6976/1916.

⁹ Alispáni jelentés Udvarhelyvármegye közigazgatási állapotáról az 1916. évben. Székelyudvarhely, 1917, 24.

keserűen jegyezte fel, hogy a visszavonuló osztrák–magyar hadsereg bosnyák és horvát csapatai komoly károkat okoztak lakásában: „A papi ház még ittlétem alatt szept. 8. – szept. 16-ig a bosnyák és horvát tisztek állandó tanyája volt. Milyen tapasztalataim voltak e részről, arról naplóm tehetne tanúságot. A sok közül csak egyet említek meg. Amikor szept. 13-án reggel a kányádi határban találkoztam volt esperes úrral, amikor egy keserves éjjelt künn kellett töltnem, és nagy nehezen hazakerültem, feleségem sírva panaszolja, hogy a horvát tisztek csizmáستól még az ő ágyába is belefeküdtek, és ő kénytelen volt a konyha földjén meghúzódni. A horvát katonák elfogyasztottak 150 drb majorságunkat, 1 hízott disznót, elvitték a kocsimat, elprédálták a lisztemet és minden elemelhetőt elloptak. Ami megmaradt, azt az itteni csőcselék osztotta szét maga között. Az oláhok nem találván házamban semmit, dühökben bekötötték lovaikat és otthagyták névjegyeiket.”¹⁰

A visszavonuló katonaság több helyen élelmiszert rekvirált, illetve a helyben maradt lakosságot kényszeríteni próbálta az eltávozásra. A tarcsafalvi lelkész visszaemlékezése szintén nem vetett jó fényt a saját hadseregére: „Az I. Népf[elkelő] huszár ezred, Kábdebó főhadnagy parancsnoksága alatt harcban állt az oláh betörőkkel. De csak községek kiüresítését, a lakosság elvonulását akarta fedezni. A katonák, sajnos, már fosztogatással is foglalkoztak. Nem kímélték az elmenekült lakosság vagyont. Lakásainkat elsőknek ők törték fel, aztán jött az oláh s a megkezdett munkát befejezte. Nagy szerencsénkre legalább nem gyújtogatott, s így hajlékaink megmaradtak, de üresen, kifosztva, kirabolva.”¹¹

Újszékely települést a román hadseregnek nem sikerült elfoglalnia, ennek ellenére a község jelentős károkat szenvedett, mint ahogy a helyi unitárius lelkész jelentéséből kiderült: „A fiatfalvi sós kútig, mondhatni, a község határáig nyomultak be egy páran az oláh előőrsek közül, de a község, hála Istennek, egyet sem látott belőlük. A községben kevéssel a lakosság távozása után nagy csapat katonaság vonult be, az itthon maradtak előadása szerint honvédek, bosnyákok, csehek, hogy melyik ezredből voltak, nem tudták megmondani. Ugyancsak az itthon levők előadása szerint a mi katonáink sem voltak valami kíméletesek az elmenekültek javaival szemben, amit megenni v. fölhasználni lehetett, megették és elhordták. Ugyancsak a községen átvonuló menekülők is, ahol csak szerét tehették, a szénát elhordták, a tejes törökbúzákat leszedték, s általában kíméletlenül fosztogattak. De legszomorúbb lapja a menekülésnek, hogy a községben itthon maradt lakosság közül többen megfélemedtek magukról, és a tulajdon fogalmát úgy értelmezték, »ha itt hagyták a vagyont, nem is a Tied, legyen az enyém«.”¹²

¹⁰ Homoródszentpáli Unitárius Egyházközség Levéltára. Esperesi iratok. 27/1917.

¹¹ Tarcsafalvi Unitárius Egyházközség Levéltára. Jegyzőkönyv 1905-től, 21.

¹² Újszékely Unitárius Egyházközség Levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyv, Tanácsülési jegyzőkönyv, 1914, 82.

A román csapatok megérkezése előtt mindegyik település igyekezett elrejtteni vagy elmenekíteni a fontosabb iratokat, a pénztári könyveket, az értéktárgyakat, kötvényeket, betétkönyveket, a pénzüket. A belügyminisztérium már 1916. szeptember 14-én felszólította az alispánt, hogy jelentse számára, hová menekítették a kiürítés alá került vármegyék településeinek pénzét és más értékeit. Az alispán nem tudott eleget tenni a felkérésnek, hiszen sok településen ekkor zajlott a kiürítés. Ezért 1916. november 13-án újabb rendeletben szólította fel a belügyminiszter az alispánokat, hogy tegyenek jelentést a települések iratainak, értékeinek sorsáról a román betörés ideje alatt.¹³ A jelentés azonban többszöri felszólítás ellenére is csak 1917 tavaszára készült el, amikor Paál Árpád, Udvarhely vármegye főjegyzője részletes jelentést küldött a belügyminiszternek. Ebből kiderült, hogy a vármegye 135 településből 92 esetében a helyi tisztviselők elásták, befalazták az értékeket, illetve a fontosabb iratokat. Több helységről a jegyzők, pénztárosok magukkal vitték az értékeket. Így kerültek például Székelykeresztúr és Székelyudvarhely városok, valamint Atyha, Homoróddaróc, Nyikómalomfalva értékei Szolnokra. Oklánd, Karácsonyfalva, Homoródújfalva községek értékei Mezőtúron kötöttek ki, míg a rugonfalviaké Nagykátára, Szentegyháza, Kápolnásfalva, Fenyéd értékei pedig Nagyváradra jutottak el. Mindazonáltal nem mindegyik község értékeit sikerült megmenteni. Farcád és Székelylengyelfalva pénztárnoka például nem menekült el, így a betétkönyveket a románok elvitték. Korond község iratait egy faládba tették a parajdi vasútállomáson, majd a település jegyzője, Horváth Zsigmond egy parajdi lakosra bízta, hogy az vigye el Szolnokra. Mivel az illető nem talált Szolnokon senkit, akinek átadhatta volna, Ecsed községbe vitte a ládát, ahova egyébként a menekülők vonatát is irányították. Itt a község háza pincéjébe kerültek az értékek, majd onnan visszairányították Korondra. Útban hazafelé, Székelykocsárdon a ládát ismeretlen tettesek kifosztották, majd a közeli nádasba dobták. Mindeközben a megszállás alatt a jegyzői irodát Korondon feldúlták, így az 1915–1916-os évek iratai teljesen megsemmisültek.¹⁴ Székelydobó betétkönyveit és a községi regálé kötvényeit a magyar katonák vitték el.¹⁵ Homoródmáson az elásott községi értékpapírok árulás folytán a román tisztek kezébe kerültek és így eltűntek.

A fenti példákban látható, hogy nem egy esetben a tisztviselők mulasztásai vagy a katonai alakulatok nyereszkeskedési vágya miatt vesztek el közösségek értékei, iratai. Az értékek mentése nagyban függött a személyes bátorságtól, a felelősségtudattól és természetesen a szerencsétől is.

¹³ RNL HMH UvmLA, 231/1918., 8796/1916.

¹⁴ Az iratok egy részét az iroda közepére dobálták, fertőtlenítő szerekkel öntötték le. A másik részét az udvarra, a sárba dobták ki. Az adófőkönyvek, kivetési lajstromok, a földadó kataszter és az anyakönyvek épen megmaradtak, mert a jegyző vasszekrénybe zárva elásta azokat. RNL HMH UvmLA, 231/1918., 8796/1916.

¹⁵ Uo.

A vármegye lakosságának közel fele, mintegy 40–50 ezer személy menekült el otthonából lelkészek és a vármegyei tisztviselők vezetésével. A vármegye területén mindössze négy – a hodgyai református, valamint a kénosi, az oklándi és a vargyasi unitárius – lelkész és egy-két községi bíró, alacsonyabb rangú tisztviselő maradt. Udvarhely vármegye hivatala Paál Árpád főjegyző vezetésével Szolnokra menekült és onnan igyekezett irányítani, megszervezni a vármegyei menekültek elhelyezését, segélyezését, majd hazaszállítását.

Újrakezdés a háború árnyékában

A román csapatok a nagyszebeni és a bekecsi vesztes csatákat követően 1916. október 8-ra kivonultak a vármegye területéről. Ezen a napon Betegh Miklós erdélyi kormánybiztos felszólította Udvarhely vármegye alispánját, hogy rendelje haza a tisztviselőket a közigazgatás hatékony működése érdekében.¹⁶ Sebesi János alispán 1916 októberének közepén sürgető táviratokkal kérte a Szolnokon lévő menekültügyi kirendeltség élén álló Paál Árpád főjegyzőt, illetve Szabó Gábor főszolgabíró, a miskolci kirendeltség vezetőjét, hogy az ott tartózkodó tisztviselőket küldjék haza.¹⁷ A kirendeltségek további működtetése azonban fontos volt, hiszen a menekültek tömegével akartak hazatérni, hazatérésüket pedig szervezett formában kellett megvalósítani. Ehhez volt szükség Szolnokon, Miskolcon a vármegyei tisztviselőkre. Természetesen akadtak olyan tisztviselők is, akik az ország egyéb részeibe menekültek, és hazatérésük családi vagy személyes okok, esetleg betegség miatt heteket késett. A vármegye főispánja és alispánja több esetben elégedetlenségét fejezte ki amiatt, hogy sok tisztviselő még november elején sem foglalta el hivatalát, így a kormányzati szervek által kért helyzetjelentéseket helyi szinten nem volt, aki elvégezze. Másrészt a hazatérő menekülteknek nem volt kihez folyamodniuk hivatalos ügyekben. A tisztviselők és a jegyzők többsége október vége és november közepe között ért haza, de volt néhány személy, aki csak decemberben tért vissza feladatköréhez.

Mivel Jász-Nagykun-Szolnok és Békés vármegyékből a menekültek többsége november végéig hazatért, ezért az a döntés született, hogy a kirendeltség november 25-én megszűnik, és Paál Árpád jegyző vezetésével az ott tevékenykedő közigazgatási személyzet visszatérhet.¹⁸ A kirendeltség létrehozásában és annak működtetésében meghatározó szerepet betöltő Paál Árpádhoz azonban továbbra is érkeztek segítséget kérő levelek. Így például Barabás József szentábrahámi származású tizedes 1916 decemberében a zsolnai kórházból fordult levélben a főjegyzőhöz. Családja iránt érdeklődött, amelyről nem tudott semmit a román betörést

¹⁶ RNL HMH UvmLA, 71/1917.

¹⁷ Uo.

¹⁸ RNL HMH UvmLA, 7765/1916.

követő időszakból. A főjegyző meglehetősen későn adott választ a tizedesnek, de abból kiderült, hogy a családja jó egészségben otthon van, a tizedes felesége pedig 1917. január 26-án egészséges fiúgyermeknek adott életet.¹⁹

Paál Árpád főjegyző népszerűsége a menekülés, illetve a hazatérés megszervezésében játszott meghatározó szerepének köszönhetően jelentős mértékben megnövekedett, és a későbbiekben is fontos szerepet játszott a vármegye közéletében, a közigazgatás működtetésében. Ennek is tudható be, hogy az egész vármegye megelégedésére 1918 végén alispáni szerepkörhöz jutott.

A szolnoki mellett a miskolci kirendeltségnek is kiemelkedő szerepe volt a menekült személyek ügyeinek rendezésében. Paál Árpád javaslatára és a belügyminisztérium engedélyével 1916. szeptember 29-én bízták meg Szabó Gábort, az udvarhelyi járás főszolgabíróját és Tamás Pétert, a homoródi járás szolgabíróját a miskolci kirendeltség vezetésével.²⁰ Ez azonban csak október 2-án nyílt meg a menekültek előtt. A főszolgabíró jelentése szerint a miskolci menekültügyi irodát napi 200–300 személy kereste fel.²¹ Miután Udvarhely vármegye felszabadult a román megszállás alól, Szabó Gábort hazarendelték, így a kirendeltség vezetője Tamás Péter lett. Munkatárs volt még Szibián György vármegyei tisztviselő, aki az első világháború után rövid ideig Székelyudvarhely polgármestere lett. A felsőmagyarországi térségből a menekültek hazatérése jóval körülményesebb volt, ezért Tamás Péter szolgabíró arra kényszerült, hogy Miskolcon maradjon. A hatáskörébe tartozó területen több mint 6000 menekült volt még 1916 novemberének közepén is.²² Tamás Péter és munkatársai hazatérése Miskolcra pontosan nem ismert, feltehetően december folyamán kaptak engedélyt a hazatérésre. Az 1916–1917 telén a magyarországi vármegyékben maradt menekültek ügyének rendezése ezt követően a helyi tisztviselők feladata lett.

Hazaérkezésüket követően a helyi hatóságok, amikor szembesültek a háborús pusztítás nyomaival, a nagyszámú katonaság jelenlétével, azonnal kérelmezték, hogy az asszonyok és gyerekek hazatérését késleltessék, mert nincs elég lakás és élelmezési gondok léptek fel.²³ Székelyudvarhely épületeinek egy részét a katonaság foglalta el, sok ház pedig a fosztogatások miatt nem volt megfelelő a téli időszakban. A hazatérő udvarhelyiek mellett csíki menekültek is érkeztek a vármegye területére. Ezek közül sokan nem térhettek haza, hiszen településeik még hadműveleti területen feküdtek. Székelyudvarhely polgármesterének 1917. januári jelentése szerint mintegy 2025 Csík vármegyei menekült család tartózkodott a városban, mert a katonai hatóságok nem engedték őket továbbutazni. A város

¹⁹ RNL HMH UvmLA, 16/1917.

²⁰ RNL HMH UvmLA, 11/1917.

²¹ RNL HMH UvmLA, 7486/1916.

²² RNL HMH UvmLA, 11/1917.

²³ RNL HMH UvmLA, 1641/1917.

kezdetben élelemmel, majd 1917 januárjától személyenként napi egy korona segéllyel támogatta őket.²⁴

Majtényi Miklós székelyudvarhelyi polgármester még 1917 februárjában is ismételten kérte Sebesi János alispánt, járjon közbe, hogy a még távollévő menekültek hazatérését halasszák el, mert a településen állomásozó katonaság miatt az elszállásolás nehézségeket okoz és nincs elegendő élelem (lásd 2. sz. *dokumentum*).²⁵ A menekültek azonban hazatérési engedélykérések özönével árasztották el a vármegyei alispáni hivatalt, leginkább Paál Árpád főjegyzőt, aki a román betörés kezdetétől foglalkozott a menekültek ügyével. A Jászapátin tartózkodó menekültek nevében az oklándi tanítónő a következőket írta a főjegyzőnek: „Nagyon meguntak itt minket, s bizony mi is nagyon vágyunk haza. Utazási igazolványt nem kaptunk itt, a megélhetés napról napra nehezebb. Aztán nincs téli ruhánk és minél tovább marad a hazamenetel, annál hidegebb van. Ezek a szerencsétlen gyermekek máris mind köhögnek, sápadtak, betegesek. [...] Napról napra türelemre intem, csillapítom a haza készülődket, de amikor látjuk, hogy a brassóiak, háromszékiek mennek és mi maradunk, még jobban kívánczunk haza.”²⁶

A szolnoki és a miskolci kirendeltségek tisztviselőinek működési ideje alatt csoportokba próbálták szervezni a többségében Jász-Nagykun-Szolnok, Békés vármegyék és a belső magyarországi vármegyék területén lévő menekülteket. A hazatérő Udvarhely vármegyei menekültek számáról nyerhetünk fogalmat a következő adatból: 1916. október 30. és november 30. között Szolnok, Mezőtúr, Miskolc és Budapest kiinduló állomásokról legkevesebb 10 346 személy érkezett vonattal Székelyudvarhely, Székelykeresztúr és Parajd állomásokra. A téli időszakban átmenetileg a menekültek hazatérése szünetelt. A nők, gyerekek, betegek hazatérése 1917 márciusától vette ismét kezdetét. A települések jegyzőinek jelentése alapján kijelenthető, hogy 1917 májusára a legtöbb Udvarhely megyei településre minden menekült hazatért.²⁷ Mindazonáltal a menekültek pontos száma nem ismert, településenként eltérő. A vármegye keleti részén lévő helységek lakosságának 20–30%-a menekült el. Ezzel szemben a vármegye nyugati részén lévő településeken a menekültek aránya elérte az 50–60%-ot is. Összességében 40–50 ezer személyre tehető a lakhelyüket hosszabb vagy rövidebb ideig elhagyó Udvarhely vármegyei menekültek száma.

A katonaság jelenléte folyamatos problémákat okozott az amúgy is sokat szenvedett lakosságnak. 1916. október 24-én már azzal fordult Betegh Miklós kormánybiztos Sebesi János alispánhoz, hogy mérjék fel, a vármegye területén van-e

²⁴ RNL HMH UvmLA, 681/1917.

²⁵ RNL HMH UvmLA, 1641/1917.

²⁶ RNL HMH UvmLA, 7765/1916.

²⁷ RNL HMH UvmLA, 52/1917.

főlölesleges széna és fa a katonaság részére.²⁸ A jelzett időpontban a jegyzők egy része még haza sem tért meneküléséből, a lakosság nagyrésze is távol volt otthonától. A járási szolgabírák mindegyike rámutatott, hogy a területen átvonuló saját és ellenséges katonaság, illetve a menekültek felérték a vármegye széna- és fakészletének jelentős részét, így az a mennyiség, amely rendelkezésre állt, nem fedezte a lakosság téli szükségleteit.²⁹

A helyi közigazgatás igyekezett védelmezni a helyi lakosság érdekeit a katonaság visszaélései ellen. Sebesi alispán már 1916. november 2-án jelezte Betegh Miklós kormánybiztosnak, hogy a térségben lévő katonaság visszaél hatalmával és akadályozza a helyreállítást, a lakosság talpra állását: „Székelyudvarhely területére visszamenekült kevés lakosság, még meglévő néhány lovával és szarvasmarhájával megkezdette a mezőn megmaradt terményeinek hazaszállítását. A katonai hatóságok azonban, nem törődve a termények hazaszállításához fűződő fontos érdekekkel, a lakosság igavonó állatait naponta majdnem teljes számmal igénybe veszik. Hasonlóképpen, állandóan igénybe vesznek a visszamenekült lakosságból naponta hadimunkásként 40–50 férfit és ugyanannyi asszonyt anélkül, hogy fizetnének.”³⁰ Egy másik táviratában Sebesi alispán ismételt panaszt tett a kormánybiztosnál a hadsereg visszaélései miatt (lásd 1. sz. dokumentum). A kormánybiztos ugyan értesítette ez ügyben az osztrák–magyar 1. hadsereg parancsnokságát, ennek ellenére tovább folytak az önkényes rekvirálások a hadsereg számára.³¹

A kormánybiztos ugyanakkor felhívta az alispán figyelmét, hogy a katonai és a polgári hatóságok, illetve a katonák és a polgári személyek között keletkezett súrlódásokat, ha lehetséges, már a helyi közigazgatási hatáskörben körültekintően előzzék meg és orvosolják, és csak konkrét panaszokkal keressék fel a katonai hatóságokat, valamint a kormánybiztosi hivatalt. A katonák elleni panaszok esetében jelezni kellett az illető nevét, katonai rangját, csapattestét, a rekvirálás idejét, helyét, továbbá az elszenvedett sérelem vagy kár reális értékét.³² A kormánybiztos által elvárt pontos leírásokat az esetek többségében nem lehetett teljesíteni, mivel a vármegye területén tartózkodó különféle nemzetiségű katonák közül sokan nem tudtak magyarul, a civil lakosság pedig nem mert ellenállni, illetve nem merte kérdőre vonni az éppen rekviráló katonákat. A panaszok általában jóval az elkövetett visszaélés után fogalmazódtak meg, így a civil lakosság számára csak a kár maradt. A helyi tisztviselők igyekeztek a lakosság érdekeit védelmezni, előfordultak esetek, hogy megtagadták vagy megpróbálták megakadályozni az önkényes katonai rekvirálásokat. Felsőboldogfalván például a gabonaneműek rekvirálása során Molnár

²⁸ RNL HMH UvmLA, 7064/1916.

²⁹ Uo.

³⁰ RNL HMH UvmLA, 7174/1916.

³¹ RNL HMH UvmLA, 7283/1916.

³² RNL HMH UvmLA, 8984/1917.

Andor községi jegyző jelezte az alispánnak, hogy a hadsereg képviselője nem veszi figyelembe, hogy a községben nincs fölösleg: „... kijelentette a kiküldött hadnagy, hogy ő a parancsa értelmében erőszakkal is hozzáfog a burgonya elvételéhez, nem törődik más hatóság rendeletével, csupán a neki kiadott parancsra”.³³ Hasonló problémával szembesültek a korondiak, ahol a magyar királyi 37. honvéd hadosztály kiképző csoportjának parancsnoksága szarvasmarhát akart rekvirálni és 3–4 koronát fizetett volna kilogrammonként élő súlyban. A helyi jegyző az alispánhoz fordult, rámutatva, hogy a lakosságnak kevés igás és tenyész állatállománya van. Mint írta, a lakosság a román betörés ideje alatt már ki lett rabolva, így a katonai rekvirálással már másodízben lenne kifosztva, másrészt a helyi viszonyok szerint a szarvasmarha ára élő súlyban 7–8 korona. A jegyző emiatt megtagadta a katonasággal való együttműködést és kérte az alispán segítségét, hogy megóvják a lakosság érdekeit. Az alispán kijelentette, hogy rekvirálni tilos, és csak a szabad vásárlást engedélyezi a katonaságnak.³⁴

A hadsereg által végrehajtott rekvirálásokat azonban nem lehetett teljesen megakadályozni. Az 1917–1918. évi alispáni levéltári iratanyagokban folyamatosak a községi elöljárók részéről a panaszok, amelyekben a katonaság visszaéléseiről, az erőszakos termény- és állatrekvirálásokról adnak hírt. A katonaság jelenléte terhet jelentett a vármegye településeinek, állandóak voltak a súrlódások. A katonai hatóságok sok esetben nem voltak tekintettel a székelyföldi lakosság nehéz helyzetére, és nem egy esetben mintha ellenséges területen lettek volna, úgy viszonyultak a sokat szenvedett lakossághoz.

³³ RNL HMMH UvmLA, 13617/1917.

³⁴ RNL HMMH UvmLA, 13686/1917.

DOKUMENTUMOK

1.

Sebesi János, Udvarhely vármegye alispánjának távirata

Betegh Miklós kormánybiztoshoz

Székelyudvarhely, 1916. november 12.

Kormánybiztos Úr!

Az átvonuló cs. és kir. és német katonaság az átvonuló vonalakon a visszatért és visszatérő lakosság megélhetését veszélyezteti. A katonák nemcsak mindennemű élelmiszert, gabonát, hüvelyes veteményt, burgonyát elvesznek, hanem a még meglévő szénakészletet és a csépeletlen gabonát is pazarolva feléteik és alomnak felhasználják, és csak a legkritkább esetben fizetnek. A vármegye területét az átvonulók legnagyobb része ellenséges területként kezeli. Az átvonuló katonák közül többen lovat és marhát loptak, erőszakosan potom árért elreqvirálták, a panaszokra a hadsereg főparancsnok úr eredmény nélkül adja ki a legszigorúbb intézkedéseket, mert a tisztek a hosszú hadjárat alatt eldurvult erkölcsű legénységet kellően nem ellenőrzik és fegyelmezik. Az elvett élelmiszerek pótlása a polgári hatóságnak rendkívül nagy fáradságába [kerül], és még ahol a katonaság fizet, [ott is] az általa fizetett árnál jóval többbe fog kerülni, ha ugyan a pótlás lehetséges lesz, míg a hadsereg a maga óriási szervezetével onnan is fedezheti szükségletét, ahol a lakosság a kiürítés, az ellenség inváziója, az itt maradtak lopásai és a hadsereg átvonulása által nem szenvedett oly óriási kárt. Kérem tehát annak kieszközlését, hogy a hadsereg csak a legkritkább esetekben és csak akkor reqviráljon, ha máshonnan anyagokat beszerezni nem tud, és mindig csak a polgári hatóság jelenlétében. Kérem a tiszteknek újabb utasítását, hogy a lakosság kímélésénél a legénységet újonnan ellenőrizték és fegyelmezzék. Kérem továbbá a tábori csendőrség utasítását, hogy a felmerülő panaszok megvizsgálása és megtorlása körül a legerélyesebben és kímélet nélkül járjon el.

Sebesi

Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatala (Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Harghita), 43. fond, Udvarhely vármegye Levéltára, Alispáni iratok, 18. lelt. sz., 7124/1916. Gépelt, eredeti.

2.

**Majtényi Miklós székelyudvarhelyi polgármester levele Sebesi Jánoshoz,
Udvarhely vármegye alispánjához
Székelyudvarhely, 1917. február 9.**

Székelyudvarhely r.t. város polgármesterétől

Szám: ad 1295/1917.

k. i.

Alispán Úr!

Mivel a városban, amióta a hadsereg-parancsnokság székhelye itt van, az egyik katonai hatóság a másik után érkezik, s az időközönként átvonuló katonaság elhelyezéséről is a városnak kell gondoskodnia, az iránt teszek Nagyságodhoz előterjesztést, hogy illetékes helyen méltóztassék intézkedni, hogy mindaddig, míg a hadsereg parancsnoksága itt székel, a Székelyudvarhelyen lakással bírt menekülteknek Székelyudvarhelyre való visszatelepítése tartassék függőben.

A helyzet már most is az, hogy egyrészt az újabb és újabb katonai hatóságoknak és katonai személyeknek a szükséges helységeket nem tudom rendelkezésére bocsátani, másrészt pedig a visszatérők már most is követelődnek, hogy a náluk lévő katonai személyzetet telepítsem ki. Ha tehát a visszatérés még nagyobb arányokat fog ölteni, sem a visszatérő, sem pedig a katonai hatóságokat és személyeket elhelyezni nem fogom tudni, nem is említve a visszatérők élelmezésének kérdését.

Véleményem szerint tehát a visszatérést fel kell függeszteni, mert az ugyan a hatáskörünkben áll, hogy katonai érdekből a polgári lakosságot a lakásból kitelepíttessem, de arra nincs jogom, hogy a katonai hatóságokat és személyeket a visszatérők kedvéért kilakoltassam, különösen akkor, mikor férőhely hiányában más helyre a katonákat elhelyezni képtelen vagyok.

Majtényi Miklós polgármester

Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatala (Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Harghita), 43. fond, Udvarhely vármegye Levéltára, Alispáni iratok, 18. lelt. sz., 1641/1917. Gépelt, eredeti.

